

КРАТКО ОПИСАНИЕ (СПРАВКА) ЗА ПОСТИЖЕНИЯТА НА КАНДИДАТА И ТЯХНОТО ЗНАЧЕНИЕ ЗА РАЗВИТИЕТО НА НАУКАТА И ОБЩЕСТВОТО

Кандидат: професор дн Ергюл Таир Реджеб

Институт за изследване на населението и човека - БАН

ПРИНОСИ ОТ НАУЧНО-ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКАТА ДЕЙНОСТ

Основните приноси от научната дейност на Ергюл Таир могат да се обобщят в пет основни направления.

Първо, в областта на **психология на личността**, включващи изследвания върху структурата и влиянието на индивидуалните ценности, идентичността и убежденията относно справедливостта и ролята на личностните характеристики – тесни и широки личностни черти (от модела на „големите пет“, „големите шест“, емоционалната Аз-ефективност и др.) за индивидуалното поведение. Конкретно:

1) **Изследвания на индивидуалните ценности** (Научни трудове I.1, III.26, III.28, III.35, III.44)

2) **Холистичен подход към дефиниране и измерване на експлицитните и имплицитните мотиви към справедливостта**. Получените резултати утвърждават ролята на справедливостта за ценностно-моралната система на индивида, за трайността на социалните взаимодействия и за ефективното функциониране на обществото. (Научни трудове I.1, III. 6, III.25, III.26, III.36)

3) **Проследените теоретични и емпирични взаимоотношения между личностните черти и експлицитните и имплицитни мотиви** (Научни трудове I.1, III.36)

4) **Систематичен обзор на съвременните концепции, очертаващи същностните характеристики на личността**, които детерминират поведението. (Научни трудове I.2, I.3, III.5, III.6, III.9, III.12, III.14, III.15, III.17, III.18, III.19, III.22, III.23, III.37, III.45, III.59, III.62, III.63, III.65)

Второ, в полето на **трудова и организационна психология**, най-вече мотиви и нагласи към труда (включеност, ангажираност и удовлетвореност от работата), влияние на психологическия климат върху позитивното и негативно трудово поведение, факторите, определящи бърнаут синдром и контрапродуктивното поведение в работата, оценка на изпълнението и поведението на служителите в организационен контекст, субективен кариерен успех и др. Конкретно:

1) **Индивидуални и личностни различия в трудовото поведение** (Научни трудове I.2, III.7, III.8, III.9, III.10, III.14, III.15, III.22, III.23, III.37, III.40, III.41, III.45, III.59, III.62, III.65)

2) **Мотиви и нагласи към труда и професионалната реализация** (Научни трудове I.1, II.1, III.32, III.42, III.43, III.50, III.51, III.52, III.54, III.56)

3) Организационен климат и трудово поведение (Научни трудове I.2, II.2, III.15, III.21, III.29, III.37, III.45, III.50)

Трето, в областта на **психология на здравето**, основно проучвания върху индивидуалното и професионалното психично благополучие, включващи както субективното усещане за благополучие, удовлетвореността от живота, психологичното благополучие така и афективното професионално благополучие. Извеждат се факторите, определящи психичното здраве и възможностите за превенция и интервенция в жизнен и организационен план в следните насоки:

1) Предиктивни възможности на функционалните ценности и вярванията в справедливостта за индивидуалното благополучие и оптималното функциониране на личността. (Научни трудове I.1, III.26, III.28, III.35);

2) Роля на личностните черти за субективното благополучие, като резултатите демонстрират по-съществено влияние върху афективния компонент или щастието (Научни трудове I.3, III.57, III.63)

3) Въздействие на личностните черти за благополучието и психичното здраве на работното място (Научни трудове I.2, I.3, III.7, III.14, III.59, III.62, III.65):

4) Превенция на негативно трудово поведение и стимулиране на позитивно трудово поведение, включващи различни стратегии за превенция и интервенция на девиантното поведение на работното място (Научни трудове I.2, II.2, III.15) и бърнаут синдрома (Научни трудове I.2, II.2, III.10), повишаване на ангажираността на служителите (Научни трудове I.2, III.21, III.37, III.38) и индивидуални стратегии за повишаване на психичното здраве на работното място (Научни трудове I.2, I.3, III.14, III.16, III.21, III.41)

Четвърто, в сферата на **кроскултурните изследвания**, проучващи и анализиращи както компонентите на социалната идентичност (фамилна, религиозна, етническа) при представители на малцинството и мнозинството в България, така и процесите на акултурация и адаптация в сравнителен план на отделни етнически групи в България, Косово, Румъния, Чехия и др., или на национално ниво в посочените вече страни и в Словения, Нидерландия и др. Сравнителни изследвани са реализирани за значими психологични процеси като адаптация и благополучие на младите лица, социалната им желателност или търсенето на социална подкрепа в извадки от различни континенти – Европа, Азия, Африка, Северна и Южна Америка. Конкретни насоки:

1) Културни влияния върху идентичността на национално равнище (Научен труд III.55).

2) Сравнителни изследвания на идентичността на мнозинството и малцинствата (ромите). (Научен труд III.39)

3) Сравнителни изследвания на ценностите и благополучието при младежи от Аржентина, България и Финландия (Научни трудове I.1, I.3, III. 61, III.62)

4) Приложение на **добри практики за интеграция на малцинствата и мигрантите**. (Научни трудове III.46, III.53).

5) Изследване на нагласите към **сътрудничество** в глобален план (над 12 хиляди лица от 34 страни) (Научен труд III. 3)

6) Сравнително изследване на **социалната подкрепа** и връзките ѝ с културния контекст (над 6000 лица, повече от 50 страни)(Научен труд III. 2).

Пето, **адаптация и валидизация на инструменти за количествени и качествени психологически изследвания в национален и кроскултурен план**. Осъществени са адаптация и валидизация на инструменти за изследване на личностните характеристики, функционалните ценности, експлицитните и имплицитните мотиви към справедливостта, трудово поведение, организационен климат, субективен кариериерен успех и др. в България, както и на редица конструкти, измерващи убеждения или нагласи към удовлетвореността, социалната подкрепа и др. Конкретно:

1) Инструменти за измерване на **личностни характеристики**: функционалните ценности (Научни трудове I.1, III.35, III.44); експлицитните и имплицитните мотиви към справедливостта (Научни трудове I.1, III.6, III.19, III.36); личностни черти (Научни трудове I.2, I.3, III.9, III.19, III.37, III.59, III.62, III.64); инструменти за изследване на личността въз основа на конструктите в транзакционната теория (Научни трудове I.2, III.5, III.11, III.12, III.17, III.18, III.27, III.33); инструменти за изследване на личностни характеристики от по-тесен порядък: емоционална интелигентност, стилове на хумор и др. (Научни трудове III.13, III.22, III.23, III.31, III.34).

2) Инструменти за **изследване в трудов контекст**: трудови мотиви и поведение (Научни трудове I.1, II.1, III.42, III.43, III.50, III.51, III.52, III.54, III.56, III.58); нагласите към труда и бърнаут синдрома (Научни трудове I.2, III.32, III.37, III.38, III.40, III.41); организационен климат (Научни трудове I.2, II.2, III.29, III.50); девиантно поведение в работата (Научни трудове I.2, II.2, III.15, III.45).

3) Психологически инструменти, чията надеждност и валидност е проверена в кроскултурен контекст: The Brief Multidimensional Students' Life Satisfaction Scales – BMSLSS (Научен труд III.48); социална желателност (Научен труд III.49); социална идентичност (Научен труд III. 47); тревожност при пандемия (Научен труд III.1).

4) В допълнение към психологическите инструменти за количествени изследвания са разработени инструменти за качествени изследвания, вкл. полуструктурирано интервю относно прилагането на политики за заетост по отношение на младежи в трудоспособна възраст (Научен труд III.24) и оценка на опита в етнически разнородна бизнес среда (Научен труд III.52)

Представените приноси имат **фундаментален и научно-приложен характер**. С фундаментално значение е предложената и проверена в български контекст структура и метод за изследване на функционалните ценности, придиктивната сила на индивидуалните ценности, експлицитните и имплицитните мотиви за психичното благополучие, ролята на отделните

компоненти на социалната идентичност (фамилна, етническа, религиозна) за адаптацията към средата на младите хора от мнозинството и малцинствата в България, изведената предиктивна сила на личностните характеристики за подбора, оценката на изпълнението, кариерното развитие и за психичното здраве на служителите, оценката на мотивите и нагласата към работата на представителите на мнозинството и малцинствата в България и др. **Научно-приложен характер** имат приносите, свързани с изследвания на трудовото поведение, сред които контрапродуктивното поведение в работата, бърнаут синдрома и др. Извежда се специфичен модел на контрапродуктивното поведение, отразяващ индивидуалните различия с фокус върху превенцията. Предлага се модел за личностно ориентирани интервенции към контрапродуктивното поведение, а в допълнение са изведени възможности за превенция като менторство, умения за разрешаване на конфликти, които могат да съдействат за ограничаване на организационната и междуличностната девиация на работното място. Друга насока са проучванията върху синдрома бърнаут, който е резултат от неуспешно овладян хроничен стрес в работата. Въз основа на проследените директни и индиректни ефекти на личностните черти върху компонентите на бърнаут синдрома се предлагат и възможности за превенция и редуциране на последствията, като ориентацията е към изследване на ресурсите, улесняващи справянето със заболяванията и промяна на стила на живот. Трета насока с научно-приложен характер са резултатите от изследванията на психичното здраве в работата, базирани на компетентността и аспирациите. Предложени са различни програми и обучения, основаващи се на модела за подбор, оптимизиране и контрол, съчетани с активни стратегии за справяне, които могат да намерят приложение в организационната консултанска практика и при управлението на човешките ресурси, най-вече при подбора, оценката на изпълнението и поведението на служителите.

Представените приноси са резултат от съвместната работа на проф. Таир с колеги от ИИНЧ-БАН, дипломанти от СУ „Св. Климент Охридски“, както и с изтъкнати международни учени и изследователски групи в областта на кроскултурна, организационна и социална психология: проф. Фонс Ван дер Вийвер, доц. Радосвета Димитрова и доц. Михаел Бендер и др. от департамент „Кроскултурна психология“, Университет на Тилбург, Нидерландия, проф. Валдини Гувейя, департамент „Психология“, Държавен университет Параиба, Бразилия, доц. Арзу Каракулак от департамент „Психология“, Университет Бахчешехир, Турция, проф. Велико Йованович, департамент „Психология“, Университет на Нови сад, Сърбия и др.

СПРАВКА ЗА ПРЕПОДАВАТЕЛСКАТА ДЕЙНОСТ

I. Разработени курсове:

Разработени са два специализирани курса към Центъра за обечание на БАН. Целта на курса *„Индивидуални различия на работното място“* е да представи в теоретичен и приложен план ролята на индивидуалните различия за трудовото поведение. Наред с основните изследователски насоки и методите за изследване, теоретичните направления, които очертават оригинални разбирания за структурата на личността, се отделя специално внимание на

изследванията от национален и международен план, разкриващи ролята на личностните и организационните фактори за контрапродуктивното поведение, бърнаут синдрома, ангажираността и афективното професионално благополучие.

Вторият курс *„Личност, благополучие и психично здраве“* систематизира основните направления в психология на личността, като акцент е поставен върху съвременните биологични, когнитивни и диспозиционни модели. Основната част на курса акцентира върху различни модели, които очертават основните разбирания за структурата на личността и методите, които прилагат за изследване. Специално внимание се отделя на резултатите от съвременните изследвания, предоставящи доказателства за ролята на личностните характеристики в обучението, в работата, за субективното благополучие и психичното здраве.

Проведени са 2 специализирани курса по *„Индивидуални различия на работното място“* и 1 по *„Личност, благополучие и психично здраве“* в периода 2022 – 2024 година.

От 2014 година до момента са разработени за целите на магистърските програми на Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ курсове на теми като: *„Индивидуални различия на работното място“*, *„Творчество и иновации в организациите“*, *„Психология на личността“*, *„Организационно поведение“*, *„Трудова психология“* на български и за МП *„Организационна психология и корпоративен мениджмънт“* (на английски език) *„Individual differences and well-being at work“*, *„Design and methodology of organizational and cross-cultural research“* и *„Personality and Individual differences“*.

II. Обучение на:

Специалисти в сферата на образованието и публичната администрация: над 100

В рамките на оперативните програми *„Развитие на човешките ресурси“* (2012 г.) и *„Административен капацитет“* (2014 г.) са разработени и проведени редица обучения със специалисти в сферата на образованието (учители, директори) и публичната администрация за повишаване на уменията им за работа в мултикултурна среда, управление на личната и екипната ефективност и др.

Дипломанти: 62

В периода 2015-2024 г. подготвени 62-ма дипломанти в магистърските програми *„Трудова и организационна психология“*, *„Организационно поведение и консултиране на организацията“*, *„Организационна психология и корпоративен мениджмънт“* (на английски език) на СУ „Св. Климент Охридски“.

Докторанти: 6

1. Генов, Д. *„Личностни и организационни детерминанти на трудовото представяне на служители и ръководители“* (2022-2024 г.), редовен докторант по *„Трудова и организационна психология“*;

2. Тричков, А. „Влияние на емоционалната и колективната интелигентност върху гъвкавостта на служителите в многонационална аутсорсинг организация“ (2020-2024 г.), задочен докторант по „Обща психология (Психология на личността)“;
3. Гиргицова, А. „Смислен труд и съчетаване на личен живот и работа: сравнително изследване в технологичния сектор в България, Индия и САЩ (2019-2023), задочен докторант по „Трудова и организационна психология“, отчислена с право на защита октомври 2023 г.
4. Драганов, Л. „Жизнени истории и вярване в справедлив свят“ (Изследване на тематичния наратив при лица от различни възрастови групи) (2018-2020), редовен докторант по „Обща психология (Психология на личността)“, отчислен с право на защита декември 2020 г.;
5. Бекир, С. „Его състояния и житейски позиции в професионалната реализация на личността“ (2015-2018) задочен докторант по „Обща психология (Психология на личността)“, публична защита на 17.01.2019 г.;
6. Ценов, М. "Емоционална интелигентност и стилове на хумор в процеса на себеприемане и приемане от другите" (2014-2016), редовен докторант по „Обща психология (Психология на личността)“, публична защита 29.06. 2017 г.;

Постдокторанти: 2

1. Елена Цанкова (03.2020 – 03.2022 г. ННП „Петър Берон и НИЕ“, ФНИ-МОН;
2. Сезгин Бекир (11.2019 – 12. 2021 г. НП „Млади учени и постдокторанти“)

ДЕЙНОСТИ В ПОЛЗА НА БАН И ЗА РАЗВИТИЕТО НА ОБЩЕСТВОТО

Цялостната ми научна, експертна и административна дейност от 2004 г. насам е ориентирана към подкрепа развитието на младите хора и подобряване функционирането на институциите в социалната сфера.

В периода 2004-2009 година в резултат от разработените научни проекти в Институт по психология-БАН („Личностни особености и възприемане на представяната от медиите реалност“ 2002-2005, „Влияние на медиите върху психологическото състояние, нагласи и поведение на личността“, 2005-2007, „Превенция на негативни медийни влияния при деца от различни възрастови групи“ 2006-2009) бяха популяризирани получените резултати чрез конференции, кръгли маси и научни форуми на специалистите, работещи с деца и широката общественост относно негативните въздействия, необходимостта от регулация на медийното съдържание, повишаване на медийната грамотност на децата и възможностите за превенция. В резултат от дейността на всички заинтересовани страни Съвета за електронни медии представи на кръгла маса: „Децата и електронните медии“, проведена на 27-28 октомври 2005 г. насоки за регулация на представянето съдържание в печатните и електронните медии (вж списък с участия в конференции, научнопопулярни публикации и др). В тази насока дейността ми продължи чрез участие в COST Акция № IS0801 на тема „Кибернасилието: превенция на

негативните ефекти и стимулиране на позитивните употреби на новите технологии в образователната среда”, чиято цел беше насочена към изследвания на същността, разпространението и превенцията на кибернасилието сред децата и възможностите за регулация на ниво Европейски съюз.

В резултат от съвместната ми работа с колеги от департамент „Кроскултурна психология“, Университет на Тилбург, Нидерландия (Приложена препоръка) по теми, ориентирани към проучване на идентичността и благополучието на младежи от мнозинството и малцинствата (напр. проект *„Идентичност, акултурация и психологично благополучие при малцинствените групи на български граждани от турски произход, българо-мохамедани и холандски граждани с турски произход“* 2010-2013), работата ми с колеги от департамент „Психология“, ИИНЧ-БАН (*„Етническа толерантност в бизнес среда: нагласи на работодателите и отношение на българи, турци, роми към труда и професионалната реализация“*, 2012-2013, Фонд научни изследвания – МОН) бяха разработени различни насоки за подобряване на интеграцията на младежите от малцинствата в образователната среда, за привличане и задържане на младите хора и на тези от малцинствата на пазара на труда и др., които бяха използвани в учебните програми на различни специалисти в сферата на образованието и публичната администрация.

В тази насока може да се посочи и участието ми проекти, ръководени от ИИНЧ-БАН, възложени с Постановление на Министерски съвет: 1) ДСД-3/06.04.2017: *„Мерки за преодоляване на демографската криза в Република България“* (2017-2018) в частта посветена на демографското развитие, работната сила и трудовите ресурси в България. На базата на обективната демографска и социално-икономическа информация бяха представени мерки за подобряване на националните и местни политики по заетост към различни институции: МТСП, Агенция по заетостта, Министерство на икономиката и др.); 2) *„Разработване на политики, насочени към българите в чужбина“* (2019-2020), включващи контекстуални доклади за състоянието на интеграционните процеси в редица страни с активна, българска имигрантска общност (напр. САЩ, Канада, Турция, Албания, Молдова и др), оценка на нагласите и готовността за завръщане на различните поколения и вълни емигранти от България и предложения за общи (национални, институционализирани политики) и специфични политики за всяка страна в зависимост от проблемите, очертани в нея; 3) *„Личност, образование и професионална реализация на лица от уязвими групи в страната: научни дименсии и практически подходи“* (2019-2022), научно ръководство на проект, финансиран по НП „Млади учени и постодокторанти“, МОН, който проучи личностните и социалните фактори, определящи професионалната реализация на лица от уязвими групи в региони, в които има висок процент на лица с основно или по-ниско образование (в Кърджали, Разград, Търговище и др.). Въз основа на установените резултати от проучванията беше изготвена учебна програма за повишаване на професионалната квалификация и подобряване на уменията на учители за работа с родители на деца от уязвими групи, мерки за подобряване на взаимодействието между родители и училище. Реализирани бяха обучения на специалистите

от кариерните центрове за професионално ориентиране относно разработените инструменти, които могат да се използват за оценка на личностния потенциал за развитие на ученици от уязвими групи и за разработване на стратегии и програми за професионално ориентиране и превенция на младежката безработица.

Натрупаният професионален опит при провеждане на изследвания и разработването на обучителни програми намери реализация в експертната ми дейност в различни съвети, работни групи и др., сред които: Национален съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси, МС 2018-2019 г.; Междуведомствена работна група за разработване на варианти на нов териториален обхват на районите от ниво 2, Министерство на регионалното развитие и благоустройството, 2017-2018 г.; Тематична работна група (ТРГ) за разработване на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ /ОПРЧР/ и Оперативна програма за храни и/или основно материално подпомагане /ОПХ/ за програмния период 2021-2027 г. (2019-2022) и др.

Като научен секретар на направление „Човек и общество“ и член на Управителния съвет на БАН съм се стремяла да представя научния, експертния и административния капацитет на Академията във всички форуми, комисии и др., в които съм участвала и пред институциите, с които съм работила. В това отношение могат да се посочаат: 1) Представяне на структурата, научните направления и основни научните резултати от проектите на академията на визионерската среща, организирана от Министерство на туризма на Р Турция и Върховния съвет за култура, език и история, създаден от Ататюрк („Bulgarian Academy of Science: Tradition and perspective“, Second International Summit Council 2023 Academy Vision, Ataturk Supreme Council for Culture, Language, and History, 19-24 May 2022, Antalya, Turkey); Успешни примери за трандисциплинарни проекти на БАН пред международен форум, посветен на науката и изкуствата и насочен към привличането на млади изследователи (“Science and Art: Opportunities for sustainable development for the benefits of the society”, The International Science and Art Symposium: Engaging Young Researchers, 24-25 June 2020, Ankara Turkey).

В заключение смятам, че с цялостната си научна и обучителна дейност съм съдействала активно за развитието на социалните науки в страната, за приложение на резултатите от научната ми работа за развитието на институциите, младите хора и обществото като цяло, и най-вече за развитието на Българската академия на науките, в чиято полза бих искала активно да работя като дописан член.